

Roger Moorhouse

Brittiska kommunistpartiet och Molotov-Ribbentrop-pakten

Introduktion

Nyheten att Nazityskland och Sovjetunionen 23 augusti 1939 slutit en icke-angreppspakt slog ned som en bomb.¹

Kommunistpartierna, som hittills hade prioriterat den antifascistiska kampen, blev helt tagna på sängen eftersom de hade inte fått några förvarningar om vad som var på gång. Resultatet blev en stor förvirring. Man visste inte hur man skulle förhålla sig till det hela och vilken politik som man nu skulle föra.²

Inte blev det bättre när kriget en vecka senare bröt ut och när de två länderna den 27 september undertecknade ett vänskapsfördrag (detta brukar stalinister försöka förtränga).

De svenska kommunisterna var långt ifrån ensamma om att få problem. I stort sett alla kommunistpartier hamnade i trångmål och det tog flera veckor innan de anpassat sig till den nya situationen. Under tiden förlorade de många medlemmar.

Lästips för den som vill veta mer:

Pakten mellan Sovjet och Tyskland och världskrigets inledning:

Christer Bergström: [Vägen till andra världskriget](#)

[Winston Churchill om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess förspel.](#)

W L Shirer, [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#)

[Avtalstext till den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten \(Molotov-Ribbentrop-pakten\)](#)

Komintern:

Pierre Broué, [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#)

[Komintern om Andra världskriget \(1939-1941\)](#). Dokument

Sverige:

[Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#) (ur samtida kommunistisk press, främst Ny

Dag)

[Clarté och Molotov-Ribbentrop-pakten.](#)

Yvonne Hirdman, [Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år,](#)

Martin Fahlgren, [Svenska kommunisterna om Andra världskriget 1939-41.](#)

Finland:

[Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

Frankrike och Tyskland:

B Carlén och M Lundvall, [De tyska och franska kommunisterna under Andra världskriget.](#)

Storbritannien:

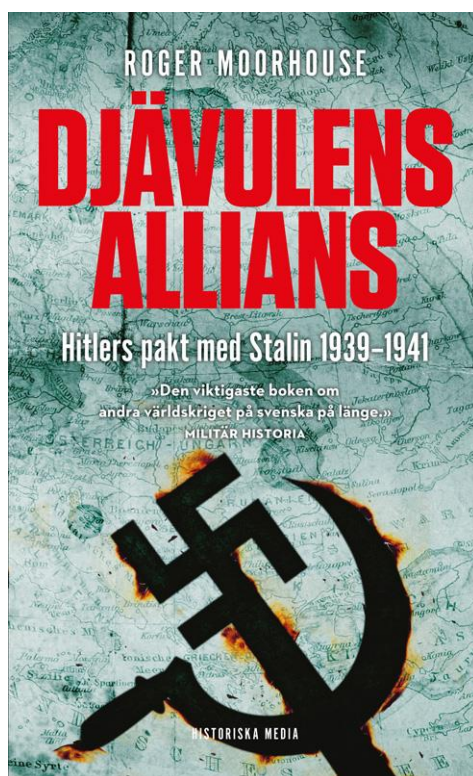
Om det brittiska kommunistpartiets svårigheter finns (på engelska) boken *Against Fascism and War: Ruptures and Continuities in British Communist Politics, 1935–41* av Kevin Morgan (1989).

På svenska finns en läsvärd bok om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess konsekvenser:

¹ En ganska kortfattad men bra redogörelse för pakten, dess förspel och konsekvenser ges i Anders Hagströms artikel [Molotov-Ribbentrop-pakten](#). För föredragstexten med kommentarer, det hemliga tilläggsprotokollet, samt det hemliga handelsfördrag som undertecknades senare, se [Avtalstext till den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten](#).

² Det svenska kommunistpartiet var inget undantag från detta, se [Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år](#) av Yvonne Hirdman, som grundligt redovisar vad som skedde. Se även [Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#), som är en samling artiklar, tal och dokument från svenska kommunistpartiet.

Djävulens allians – Hitlers pakt med Stalin 1939-1941 av Roger Moorhouse (Historiska Media, 2015).

I denna bok behandlar kapitel 4, ”Ideologiska kullerbyttor”, den förvirring som spred sig bland såväl kommunister som fascister.

Nedan återges början av detta kapitel. Utdraget handlar om den knipa som det *brittiska kommunistpartiet* (och dess generalsekreterare Pollitt) hamnade i till följd av ”Molotov-Ribbenrop-pakten” och den efterföljande tyska och sovjetiska invasionen av Polen.

Resten av kapitlet, som inte ingår nedan, beskriver återverkningarna i de amerikanska, tyska, spanska, österrikiska kommunistpartierna, liksom bland fascisterna som även de blev bragda ur fattningen när det slöts en pakt med den gamla huvudfienden.

[OBS illustrationerna nedan är inte från boken]

Martin F (30/7 2019)

Första veckan i september 1939 satte sig Harry Pollitt ner på sitt kontor vid livliga Covent Garden för att skriva en pamflett. Den fyrtioåttåriga Pollitt var rundkindad, hade mörka buskiga ögonbryn och ett hårfäste som hade krupit bakåt. Som generalsekreterare i brittiska kommunistpartiet hade han till uppgift att kommentera aktuella händelser på ett sätt som återspeglade Kommunistiska internationals hållning, på ett språk som var lättillgängligt för de tusentals vanliga arbetare som var partimedlemmar. Av den anledningen hade han skrivit många pamfletter under årens lopp, med titlar som *Towards Soviet Power*, *Save Spain from Fascism* och *Czechoslovakia Betrayed*. Den han nu hade framför sig skulle bli hans mest kontroversiella alster.

Pollitt hade gott anseende inom den kommunistiska rörelsen. Han hade vuxit upp i Manchester, fått i sig sin radikalism med modersmjölken, utbildat sig till grovplåtslagare och sysslat med agitation vid dockorna i Southampton under första världskriget.

Kommunistpartiet anslöt han sig till när det grundades 1920. Han var en begåvad och lidelsefull talare, så till den grad att han en gång 1925 kidnappades av fascistiska motståndare som ville hindra honom från att delta i ett möte i Liverpool. Han steg i graderna inom partiet och i kraft av sin talekonst och sin osvikliga lojalitet mot den kommunistiska saken och Sovjetunionen utsågs han 1929 till generalsekreterare.

Under 1930-talet var det Pollitt som lade ut kursen för den brittiska kommunismen. Med den något torra teoretikern Rajani Palme Dutt vid sin sida skapade han en imponerande förmögenhet åt partiet, utnyttjade skickligt tidens ekonomiska och sociala problem och visade en naturlig fallenhet för ledarskap. Pollitt var speciellt engagerad i händelserna i Spanien, som han regelbundet besökte i slutet på 1930-talet för att gjuta mod i brittiska frivilligbataljoner. Som en historiker har låtit förstå handlade hans antifascism inte om kommunistisk renlärighet utan den bottnade i ett djupt känslomässigt engagemang som i sin tur kunde härledas tillbaka till spanska inbördeskriget.³

De klara linjer som fanns uppdragna i en värld med två ytterligheter, kommunismen och fascismen, verkade på sommaren 1939 bli otydligare. Pollitt insåg det inte ännu, men han närmade sig en politisk och personlig vattendelare.

Till en början tycktes konflikten som utvecklades under första septemberveckan 1939 följa en gammal välkänd mall: vänsterkrafter stod mot högerkrafter. Pollitt hade inte störts nämnvärt när pakten mellan Nazityskland och Sovjetunionen undertecknades en vecka tidigare. Han lyckades med konststycket att se den som ”en seger för freden och socialismen”⁴ och som ett avgörande bevis på att hans lands styrande skikt var ovilligt att behandla Sovjetunionen på ett rättvist sätt. Den tyska invasionen den 1 september och den brittiska krigsförklaringen två dagar senare hade förvånat många inom vänstern som hade väntat sig något slags närmande mellan Chamberlains ”halvfascistiska” regering och Hitlers ”ultrafascistiska”. En ny ”partilinje” utkristalliserade sig dock snabbt. Den var sanktionerad av Komintern⁵ och formulerades av Pollitt som manade till ett ”tvåfrontsrig”: mot Hitler utomlands och mot Chamberlain på hemmaplan.⁶

Det var för att klarlägga detta ganska komplicerade ställningstagande som Pollitt bestämde sig för att skriva pamfletten med titeln *How to Win the War*. På 32 sidor med tät text redogjorde han för det brittiska kommunistpartiets inställning till det krig som redan hade inletts. I en oförlömlig mening deklarerade han:

... att ställa sig vid sidan av den här konflikten, att bara bidra med revolutionära fraser när fascistiska odjur trampar fram i Europa vore förräderi mot allt vad våra föregångare har försökt åstadkomma under många och långa års kamp mot kapitalismen.

Precis som abessinierna gjorde rätt när de kämpade mot italienarna och spanjorerna när de tog till vapen mot italienska och tyska inkräktare gör ”det polska folket rätt när det kämpar mot den nazistiska invasion som har inletts”. Även om han upprepade att det fortfarande var ”tvåfrontsrig” som gällde – politiskt mot Chamberlain och militärt mot Hitler – var han på en punkt kristallklar: ”Kommunistiska partiet stödjer kriget”, skrev han, ”eftersom vi ser det som ett rättfärdigt krig som förtjänar stöd av hela arbetarklassen och alla i Storbritannien som hyllar demokratin.”⁷ Prissatt till en penny och med ett föga tilltalande författarporträtt på omslaget publicerades *How to Win the War* den 14 september. Upplagan var 50 000 exemplar.

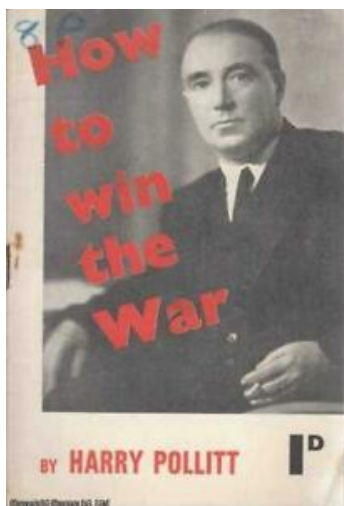
³ Kevin Morgan, *Harry Pollitt* (Manchester, 1993), sid. 96.

⁴ *Daily Worker*, 23 augusti 1939, sid. 3.

⁵ Ivo Banac (red.), *The Diary of Georgi Dimitrov: 1933-1949* (New Haven & London, 2003), sid. 114.

⁶ *Daily Worker*, 2 september 1939, sid. 3.

⁷ Harry Pollitt, *How to Win the War* (London, 1939), passim.

Mottagandet i partileden var blandat. Som goda marxister hade partimedlemmarna tolkat människors umbäranden på 1930-talet som kapitalismens dödsryckningar och fascismen som dess sista fas. Att se Stalin flörta med Hitler bör ha varit ganska oroväckande för dem eftersom den politiska karta som varit deras rättesnöre nu hade ritats om. Förhårdade kommunister såg dock inte detta som ett problem. Trogna sin övertygelse kände de sig lugna och övertygade om att Sovjetunionen visste hur man bäst skyddade det kommunismen hade åstadkommit. Partimedlemmen Douglas Hyde förklarade: ”De sovjetiska ledarna hade inför världens arbetarklass en skyldighet att försvara Sovjetunionen och kunde av den anledningen ha ingått allians med djävulen om det skulle ha visat sig nödvändigt”⁸

Andra var lite mer förbryllade och för dem var Pollitts pamflett klargörande eftersom de i den fann stöd för en politisk hållning som de kunde försvara inför omvärlden och sig själva. Kenneth Robinson, som senare skulle bli minister i en Labourregering, har erinrat sig att paktens ”... slog ner som en bomb. Vi visste inte vad vi skulle göra. Men jag minns att vi alla välkomnade Harry Pollitts inställning ... att vi nu måste utkämpa krig på två fronter – ett mot Nazityskland och ett mot överheten”⁹ Även Pollitts kamrat Palme Dutt var entusiastisk och beskrev pamfletten som ”något av det bästa” ledaren någonsin hade presterat, ”så klar och enkel i sin framställning”.¹⁰

Att Pollitt skulle få problem visade sig samma dag som pamfletten publicerades. Då kom ett telegram från Moskva som lade ut texten om den nya politiska linje som i fråga om kriget skulle följas av alla broderpartier och delges alla medlemmar. I telegrammet deklarerades: ”Det nuvarande kriget är ett imperialistiskt och orättfärdigt krig som bourgeoisien i alla de krigförande staterna bär lika ansvar för. I inget land kan arbetarklassen eller kommunistiska partier ge stöd åt kriget ... Taktiken måste ändras. Under inga som helst betingelser får den internationella arbetarklassen försvara det fascistiska Polen.” Det slogs också fast att ”uppdelningen ... i fascistiska och demokratiska stater” inte längre var meningsfull efter att paktens mellan Nazityskland och Sovjetunionen hade ingåtts. Telegrammet avslutades med en illavarslande varning: ”Kommunistiska partier som har agerat i strid mot dessa riktlinjer måste nu korrigera sin politik.”¹¹

⁸ Douglas Hyde, *I Believed* (Adelaide, 1950), sid. 68.

⁹ Citerad i Nigel Jones, *Through a Glass Darkly: The Life of Patrick Hamilton* (London, 1991), sid. 219.

¹⁰ Francis King & George Matthews (red.), *About Turn: The British Communist Party and the Second World War* (London, 1990), sid. 91.

¹¹ Citerad i King & Matthews, op. cit., sid. 69-70.

Daily Worker (brittiska KP:s tidning) 23/8 1939 om förhandlingarna i Moskva

Pollitt måste ha blivit förfärad och hans omedelbara reaktion var att försöka hemlighålla telegrammet i hopp om att kanske kunna rida ut stormen. Men det kunde han inte. Även Palme Dutt hade fått nys om den nya politiska linjen i Moskva och han var för mycket opportunist och för stor Stalinvän för att låta det hela gå obemärkt förbi. Han begärde i stället att partiets politbyrå skulle samlas för att ompröva sina ställningstaganden. Pollitt försökte spjärna emot och höll fast vid sin linje, men när Dave Springhall – partiets representant vid Kommunistiska internationalen i Moskva – återvände i slutet av september med detaljerade direktiv satt han i klistret. Centralkommittén sammankallades för att reda ut situationen.

Mötet ägde rum på morgonen den 2 oktober i partiets högkvarter vid Covent Garden. Palme Dutt hyllade ivrigt Moskvas nya linje och förespråkade med stor beslutsamhet att den skulle tas ad notam. Partiet hade "underlåtit att ta i beaktande" den "nya period" som inletts i och med pakten och krigsutbrottet, och i den "nya situationen" var det nödvändigt att "rätta till vårt perspektiv" och "ärligt och öppet erkänna att vår linje var en felaktig linje".¹² Han citerade Lenin och hänvisade till många doktrinära källor och ismer – vilket måste ha imponerat på auditoriet – och förklarade i något dunkla ordalag varför Moskvas nya linje var korrekt. Innan han slutade kom han med följande erinran:

Partiet är nu ställt mot väggen på ett sätt som aldrig tidigare i dess historia ... Vi kommer att behöva samla all vår styrka för att möta den situation vi står inför, och i kampen vi har framför oss vill vi inte ha några som halvhjärtat stödjer vår sak, inga ynkryggar, inga som vacklar. Varje ansvarsfull post i partiet måste besättas med en övertygad förkämpe för den korrekta linjen.

För dem som fortfarande tvivlade kring sitt ansvar som partikamrater lade han till att "en kommunistns uppgift är inte att spjärna emot utan att acceptera" och han varnade för att "den medlem som ... underlåter att aktivt arbeta för partiet kommer få en stämpel som sitter kvar i hela hans politiska liv".¹³ Det var inte svårt att föreställa sig vem det 'hotet' var riktat mot.

Pollitt var inte den förste att komma med ett genmäle. Det gjorde Willie Gallacher, agitator från Skottland och partiets ende parlamentsledamot. Han attackerade Palme Dutt och hävdade att han aldrig hade hört ett så "samvetslöst och opportunistiskt tal" och aldrig mött "någonting så ruttet, så tarvligt, så lumpet, så gement".¹⁴ Gallachers indignation må ha varit befogad, men han var i minoritet. Medlem efter medlem i partiets centralkommitté reste sig och uttryckte sin

¹² Ibid., sid. 73-77, passim.

¹³ Ibid., sid. 86-87.

¹⁴ Ibid., sid. 91-93, passim.

orubbade ”tro på Sovjetunionen” och sitt stöd till ”kamrat Palme Dutts ställningstagande”. Sedan fick Pollitt ordet.

Även om han nu hade fått intrycket att partiet han lett i ett decennium bäddade för hans politiska död var Pollitt till en början förbindlig och påpekade att det skulle vara lätt för honom ”att säga jag håller med er och låt oss nu omfamna varandra och allt blir frid och fröjd”. Detta skulle dock enligt honom vara att göra våld på hans övertygelse. Han framhöll på nytt att han genomsyrades av antifascism – hans önskan var att som han uttryckte det ”krossa de fascistiska kräken” – och han påtalade sin förfäran över att ”kampen mot fascismen” hade försvunnit från dagordningen och att fascismen nu på grund av pakten med Sovjetunionen verkade anses spela en ”progressiv roll” och inte längre sågs som den kommunistiska rörelsens huvudfiende. ”Jag vill utan att förolämpa någon säga”, fortsatte han – och förolämpade sedan säkerligen många i salen – ”att jag inte avundas de kamrater som så lättvindigt kan gå från en politisk övertygelse till en annan under loppet av en vecka och i vissa fall under loppet av en dag.”

Pollitt riktade sig även till Palme Dutt personligen – dennes förtäckta hot måste ha väckt hans vrede. ”Kamrat Dutt, jag ber dig komma ihåg”, påpekade han, ”att jag inte är så lättskrämd. Jag fanns i rörelsen innan du var född och kommer att finnas i den långt efter att en del av er andra är bortglömd.” Även om Pollitt inte kunde överglänsa Palme Dutt i fråga om lojalitet mot Moskva kunde han åtminstone mästra honom i kraft av sin högre ställning i partiet. Med sorg i rösten snarare än vrede berättade han att han ”skämdes över den känslökyla ... som det polska folkets kamp hade bemötts med i vår ledande krets”. Han framhöll att hans kamrater misstog sig om de trodde att en pakt med en makt som de hatade ”inte lämnade kvar dålig smak i munnen” och betonade att det för hans vidkommande var partiets heder som stod på spel och att det därför var omöjligt för honom att fortsätta som partiledare om ingen ändring skedde. Hans välformulerade inlägg rubbade dock inte hans kamrater och han anmälde sin avgång.¹⁵ Med 21 röster mot 3 beslutade centralkommittén att ställa sig bakom den nya linjen som Palme Dutt hade förespråkat. De enda som röstade emot var Pollitt, Gallacher och Johnny Campbell, redaktör på *Daily Worker*.

Tio dagar senare rapporterades det i *The Times* att Pollitt hade ”befriats från sin post” på grund av att ”det brittiska kommunistpartiets politik helt var i otakt med Moskvas”. En ny programförklaring offentliggjordes den 7 oktober. I och med den skulle den politiska linje Pollitt hade förespråkat vid krigsutbrottet korrigeras.¹⁶ I slutet av månaden utkom en ny pamflett skriven av Rajani Palme Dutt. Titeln var *Why This War?* och i den presenterades de kommunistiska argumenten för neutralitet. Pollitts pamflett drogs i tysthet in.

DEN SOVJETISKA KOMMUNISMEN hade som målsättning att bli världsomspännande och ståtade därför med en internationell organisation känd som Kommunistiska internationalen eller Komintern. Den grundades 1919 och hade sin bas i Moskva. Komintern gick i spetsen för den internationella klasskampen mot bourgeoisien och verkade för kommunismen och det sovjetiska systemet ute i världen. Organisationen fungerade i praktiken som en inofficiell utrikespolitisk institution i Sovjetunionens tjänst och den var det verktyg som skulle bana vägen för världsrevolutionen. Det var via Komintern som alla anslutna kommunistiska och revolutionära socialistiska partier skulle få vägledning i sin politiska verksamhet, få råd om hur de skulle tolka aktuella händelser och få instruktioner om vilken politisk linje de skulle följa. För en lojal kommunist var Kominterns ord lag.

¹⁵ Ibid., sid. 197-209, passim.

¹⁶ Communist Split”, *The Times*, 12 oktober 1939, sid. 10.

RENDEZVOUS

Reaktionerna i den brittiska pressen var inte nådiga mot ickeangreppspakten. Ovan en berömd karikatyr av tecknaren David Low i dagstidningen *Evening Standard* 20 september 1939. Stalin och Hitler utbyter artigheter bland ruinerna i ett krigshärjat Europa. Hitler: "Jordens avskum, förmodar jag". Stalin: "Den blodtörstige arbetarmördaren, förmodar jag?"

Detta var läget 1939 när den internationella kommunistiska rörelsen stod inför sin stora utmaning: pakten mellan Nazityskland och Sovjetunionen. Stalins överenskommelse med Hitler hade återverkningar runtom i världen. Komintern togs på sängen och alla anslutna partier tvingades ställa upp på den nya sovjetiska linjen. Och som Harry Pollitt hade upptäckt, till skada för sig själv, klingade lokala argument – hur hedervärda, logiska och välmenande de än var – ohörda när Moskva med hänsynslösa maktmedel gav instruktioner. Det hela kunde för partimedlemmar resultera i otrevliga brytningar med sitt parti och den uppenbara konflikten mellan ideologi och realpolitik fick många att ifrågasätta sin kommunistiska övertygelse. För en del hade olustkänslorna plågsamma moraliska inslag. I deras ögon var kommunismen överlägsen i moraliskt avseende – den hyllade "progressiva värden", omtanke om medmänniskor och motstånd mot fascisternas aggression. Att se Molotov och Ribbentrop le mot varandra i Kreml underminerade detta och solkade ner den bild som kommunismen hade av sig själv.

Den alltid lika skarpsinnige George Orwell analyserade läget på ett träffsäkert sätt. "Den rysk-tyska pakten", skrev han i början av 1941, "tvingade stalinisterna och deras närstående att ta ställning för Hitler" och urholkade den dragningskraft kommunismen hade som antifascistisk kraft och även dess kritik mot status quo. Kommunister hade tidigare fördömt sina regeringar för att de hade försökt blidka Hitler med tarvliga uppgörelser, men nu nödgades de ta sovjetledarna i försvar när dessa agerade på samma sätt. Det hela resulterade enligt Orwell i att "kommunismens renlärighet ... helt utplånades".¹⁷

Fascisterna stod också inför ett dilemma. Hitler, som hade skaffat sig en ställning genom att bekämpa kommunismen och en gång hävdade att en allians med Ryssland "skulle innebära

¹⁷ George Orwell, "London Letter", 3 januari 1941, i Peter Davison (red.), *Orwell and Politics* (London, 2001), sid. 101-102.

Tysklands undergång”,¹⁸ tvingades nu försvara en genant helomvändning som hotade att urholka mycket av det nazismen och hela den fascistiska rörelsen hade stått för. Läget komplicerades av att båda sidorna – kommunisterna och nazisterna – fläckades av sitt samröre med varandra. Deras ledare, som hade revolutionerat bruket av propaganda och förvrängning av nyhetsmeddelanden, och använt sig av det Hitler cyniskt hade kallat ”den stora lögnen” hade nu en stor utmaning framför sig: att sälja in sin uppgörelse hos skeptiska sympatisörer. Pakten ledde inte bara till krig på hösten 1939, den försatte även kommunismen och fascismen i en existentiell kris.

Den brittiska vänstern, som befann sig på behörigt avstånd från dramatiken på kontinenten, var helt upptagen av den här krisen. För en del var tron på kommunismen obruten. Eric Hobsbawm, en ung akademiker som just hade lämnat Cambridge, upplevde den ideologiska kullerbyttan som mindre besvärlig än de flesta. Han var oberörd av den snabba händelseutvecklingen när kriget bröt ut på hösten 1939, trots att kriget ”inte var det krig vi hade väntat oss” och inte heller det krig ”som partiet hade förberett oss på”. Det han lakoniskt kallade ”linjejustering” störde honom inte heller trots att, som han senare medgav, tanken ”att Storbritannien och Frankrike skulle vara lika usla som Nazityskland var svår att ta till sig känslomässigt och intellektuellt”. Som lojal kommunist accepterade han dock den nya linjen ”utan reservationer”. Han tillade lite arrogant: ”Var det inte den demokratiska centralismens andemening att man skulle sluta argumentera när beslut var fattat även om man själv inte instämde helt?”¹⁹

Andra var lite mer splittrade. Socialisten Beatrice Webb, som var gammal i gården, blev mycket upprörd när det tillkännagavs att en pakt hade slutits mellan Nazityskland och Sovjetunionen. Hon hade ägnat hela sitt liv åt att kämpa för socialismen och var känd för att ha hyllat Sovjetunionen som ”en ny civilisation”, men ansåg att Stalins uppgörelse med Hitler var ”fasansfull” och ”en stor katastrof” för allting hon hade stått för. ”Mycket skakad” på grund av pakten beskrev hon den i sin dagbok i fördömande ordalag som ”skymflig” och ”skandalös” och ”ett fruktansvärt nederlag för ärlighet och integritet”. Inom ett par dagar hade hon dock samlat sig någorlunda och började då leta efter positiva följder av pakten – av gammal vana ville hon se med tillförsikt på Sovjetunionens agerande. ”Det är inte förvånande att Stalin väljer att hålla sina 170 miljoner utanför slagfältet”, skrev hon, ”när de Kominternfientliga axelmakterna och de kapitalistiska demokratierna i väst ... förgör varandra”. Även om Stalins politiska linje var ”generande” var den ändå ett uttryck för ’enastående statsmannakonst’.²⁰

Även om hon nu hade förståelse för Stalins agerande skulle hon i mitten av september, då Sovjetunionen invaderade Polen, än en gång bli bestört. ”Satan har vunnit en lätt seger”, skrev hon en dag efter att Röda armén hade korsat gränsen. ”Stalin och Molotov har blivit bovarna i dramat” och deras truppers intåg i Polen var ett exempel på ”monumental avsaknad av moral”. Det handlade om den ”största tragedin i mänsklighetens historia”, inte på grund av polackernas grymma öde utan för att hennes älskade Sovjetunionen hade odslat bort sitt ”moraliska renommé”.²¹ Den socialistiska författarinnan Naomi Mitchison uppfattade invasionen som ett slag i ansiktet: ”Jag mår fruktansvärt illa på grund av nyheterna från Ryssland”, skrev hon i mitten av september och lade till att Sovjetunionens agerande hade ”raderat ut allt det vi har kämpat för under alla dessa år”.²² Andra hade mer vardagsnära

¹⁸ Adolf Hitler, *Mein Kampf* (London, 1939), sid. 538.

¹⁹ Eric Hobsbawm, *Interesting Times* (London, 2002), sid. 153.

²⁰ Norman Mackenzie & Jeanne Mackenzie (red.), *The Diary of Beatrice Webb*, vol. IV, ”The Wheel of Life” (London, 1985), sid. 438-440.

²¹ *Ibid.*, sid. 441.

²² Dorothy Sheridan (red.), *Among You Taking Notes ... The Wartime Diary of Naomi Mitchison 1939-1945* (London, 1985), sid. 40.

bekymmer. En kommunist som var fackligt ombud var helt knäckt: ”Åt helvete med Josef, åt helvete med Molotov, åt helvete med hela bunten! Hur fan ska jag kunna förklara det här på fabriken i morgon?”²³

Dystrare dagar skulle följa för Storbritanniens kommunister och deras anhängare. Efter att i början av oktober ha rättat in sig i ledet och accepterat det nya politiska läget ruskades de om än en gång när Röda armén invaderade Finland den sista november. När kamrat Palme Dutt offentligt instämde i Sovjetunionens påstående att det olyckligt lottade Finland var en ”halvfascistisk stat” verkade Beatrice Webb inte längre ha några illusioner kvar. Hon skrev att det var motivet bakom invasionen, ”det vanvettiga hatet och ältandet av lögnaktiga – flagrant lögnaktiga – anklagelser” som var ”så beklämmande”. Hon bannade Sov, jetunionens ledare för att de ”inte visste vad god ton var” och menade att ”de kommer att få sota för det”.²⁴

De som kom i kontakt med det brittiska folkets rättmätiga vrede mötte ingen ”god ton” eller diplomatisk korrekthet. Enligt Douglas Hyde tvingades försäljarna av *Daily Worker* löpa gatlopp mellan uppretade människor och de blev ”spottade på och angripna på gatorna ... dörrar smälldes igen framför näsan på dem och det till och med tömdes nattkärl över dem från fönster i husen”.²⁵ Vinterkriget i Finland var en av flera händelser i slutet av 1939 som satte de brittiska kommunisternas trovärdighet på prov och en del medlemmar som var nyrekryterade eller vars ideologiska övertygelse var mindre stabil blev desillusionerade och lämnade partiet.²⁶

Det fanns bland avfällingarna en del välkända personer. John Strachey var en av dem. Han hade tidigare varit medarbetare till den blivande fascistledaren Oswald Mosley – när denne fortfarande var medlem i Labour – och utvecklats till en framstående marxistisk teoretiker. Strachey hade blivit bestört när pakten mellan Nazityskland och Sovjetunionen undertecknades, men lämnade partiet först efter tyskarnas invasion av Norge 1940 då han hävdade att ”kampen mot imperialismen var underordnad den kamp som gick ut på att stoppa nazisternas planer på att nå herravälde i världen”.²⁷ Bokförläggaren och vänstermannen Victor Gollancz väntade inte lika länge. Upprörd över pakten bröt han med kommunistpartiet och publicerade ett öppet brev till dess medlemmar, med titeln *Where are You Going?*. Brevet var mångordigt och lite svävande formulerat men Gollancz fick in några fullträffar, exempelvis när han bad läsarna erinra sig tiden före pakten:

Ni såg Hitlers fascistiska aggressionspolitik som ett dödligt hot, eller hur? Som det dödliga hotet mot allt vi tror på, mot allt hopp om framåtskridande ... Ni var mycket upprörda över tortyren i koncentrationslägren, ni hyste avsky för Hitlers förakt för frihet, saklighet, medlidande och mänsklig godhet, och hans glorifiering av våld och hans benägenhet att använda våld.²⁸

Trots det, fortsatte han, hade pakten nu gett upphov till en ny politisk linje som går ut på ”revolutionär defeatism” som i sin tur innebär att den kommunistiska propagandan på ett pinsamt sätt stöttar det en gång så förhatliga Nazityskland och ”löper risken ... att mana fram den katastrof ” som kommunisterna en gång kämpade för att stoppa.²⁹ Han uppmanade partimedlemmarna att överväga det ställningstagande som partiet försökte pracka på dem.

²³ Citerad i Hyde, op. cit., sid. 69.

²⁴ Mackenzie (red.), op. cit., sid. 444-445.

²⁵ Hyde, op. cit., sid. 71.

²⁶ James Eaden & David Renton, *The Communist Party of Great Britain since 1920* (Basingstoke, 2002), sid. 75.

²⁷ Citerad i Angus Calder, *The Myth of the Blitz* (London, 1991), sid. 79.

²⁸ Victor Gollancz, *Where are You Going?* (London, 1940), sid. 1-2.

²⁹ *Ibid.*, sid. 30.

Epilog

Efter Nazitysklands anfall på Sovjetunionen i juni 1941 togs Pollitt till nåder igen och blev åter generalsekreterare. Han avsattes på nytt 1956, efter att ha hyllat Stalin, trots att det sovjetiska partiet hade fördömt Stalins brott. Han dog 1960.

Men historien är inte slut med det, ty 1970 beslöt Moskva att hedra honom med ett frimärke med anledning av att han i maj 1920 hade lett en kampanj som förhindrat lastbåten *SS Jolly George* att forsla vapen till de vita styrkorna under inbördeskriget.